

הוספה בשורת הגאולה

פ"ט.

בדורנו זה – דער דור האחרון אין גלות און דור הראשון פון גאולה – לאחרי וואָס מ'האָט שוין דעם ריבוי הכי גדול פון „מעשינו ועבודתינו“ פון אידן במשך כל הדורות והשנים שלפני זה, און איצטער האָט מען שוין פאַרענדיקט אויך די לעצטע בירורים – איז איצטער די הדגשה בעיקר ולכל לראש אויף דער סיום ושלימות וגמר העבודה – צו ברענגען דעם גימ"ל פון גאולה האמיתית והשלימה בפועל ממש!

(משיחות לילות ג', ד', ה', ועש"ק וש"ק פרשת כי תשא, י"ד י"ח אד"ר תשנ"ב)

בדורנו זה – הדור האחרון בגלות והדור הראשון דהגאולה – לאחרי שישנו כבר הריבוי הכי גדול ד„מעשינו ועבודתינו“ דבנ"י במשך כל הדורות והשנים שלפני זה, וכעת כבר סיימו גם את הבירורים האחרונים – כעת ההדגשה בעיקר ולכל לראש על סיום ושלימות וגמר העבודה – להביא את הגימ"ל דגאולה האמיתית והשלימה בפועל ממש!

For this and other books on Moshiach & Geulah, go to:
<http://www.torah4blind.org>

To dedicate an issue in honor of a loved one, call (323) 934-7095

הכתובת להשיג השיחות באינטרנט:
<http://www.torah4blind.org>

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

לקוטי שיחות

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

שניאורסאהן

מליובאוויטש

תשא

מתורגם ומעובד לפי השיחות של לקוטי שיחות חלק כא
(תרגום הפשי)

יוצא לאור על ידי

„מכון לוי יצחק“

כפר חב"ד ב'

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושמונים וארבע לבריאה

א. אותו פירוש – פעמיים:

כבר דובר פעמים רבות על הדיוק הרב בפירושו של רש"י על התורה, ובכלל זה, שלרוב אין רש"י חוזר פעמיים על פירושו [וכפי שאומר רש"י אודות המשכן בפרשת ויקהל²: „כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צוואתם“], אלא אם כן יש במקום השני ענין נוסף או הסבר שונה וכדומה, או כאשר יש בין שני הפסוקים הבדל של פרשיות רבות, ובודאי כאשר הם מופיעים בחומשים שונים, שאז חוזר רש"י על הפירוש, לפחות בקצרה, גם כאשר אין הסבר נוסף, כי ייתכן שהתלמיד אינו זוכר את הפירוש מהפעם הראשונה.

אך ברור שבאותה פרשה עצמה, אין סביר לומר שישכחו את פירושו של רש"י המופיע מספר פסוקים לפני כן, ולכן מובן, שרש"י אינו צריך לחזור על פירושו, ללא חידוש או הסבר נוסף.

לפי זה יש להבין בפרשתנו, כאשר רש"י חוזר על אותו פירוש פעמיים: על הפסוק³ „ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמורי והחתי והפריזי החוי והיבוסים מצטט רש"י את המילים „וגרשתי את הכנעני וגו'“, ומפרש: „ששה אומות הן והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו“⁴.

(1) ראה גם „כללי רש"י“ (קה"ת תש"מ) פרק ז. ושי"נ.
(2) לה, ה.
(3) לג, ב.

(4) ראה ירושלמי שביעית פ"ז ה"א (הובא בתוד"ה כיון גיטין מו, א): גרגשי פינה והאמין לו הקב"ה והלך לו לאפריקי. ועד"ו בויק"ר פי"ז, ו: גרגשי עמד (ופנה) מאליו לפיכך נתנה לו כו'. דברים רבה פ"ה, יד: הגרגשי פנה והלך לו מלפניהן ונתן לו הקב"ה כו' (ובכל הנ"ל הוא מאמר ר' שמואל ר' ישמעאל), בהמשך להג' אגרות ששלח יהושע). ובמכילתא בא יג, יא (רפי"ח) ויל"ש שם (סוף רמז רכב) הוא כנענו: עמד ופנה מפניהם. ועד"ו הוא בתנחומא שם יב. במדב"ר פי"ז, ג. (ובכל הנ"ל הוא הטעם למה זכה כנען שתקרא הארץ על שמו, כיון ששמע כנען שישראל נכנסין לארץ כו' – ולא מפני האגרת ששלח יהושע). ובתוספתא שבת ספ"ח נאמר לענין האמוריים.

ו"ג (מגיהים) שם (וכן במכילתא שם) „גרגשי“. וגם להגירסא שלפנינו, כתבו במפרשים בפ"י המכילתא וכו' (ראו מלבי"ם למכילתא שם. פי' מהרז"ו לבמדב"ר שם. ונודע) שהכוונה לגרגשי שכולם היו בני כנען (ראה מרכבת המשנה למכילתא שם). ואכ"מ.

וכן בפסוק המופיע מאוחר יותר⁵, „הנני גורש מפניך את האמורי והכנעני...“, מצטט רש"י את המילים „את האמורי וגו'“ ומפרש: „ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם“. ולא מובן: מדוע צריך רש"י לחזור על אותו פירוש פעמיים?

ב. מלאך, או הקב"ה בעצמו:

יש המפרשים⁶, שרש"י חוזר שוב על הפירוש, כי בפעם השנייה מדובר בתורה על כך שהקדוש ברוך הוא בעצמו „ילך לפניו לגרשם“, ולא על-ידי מלאך, כפסוק הקודם, ומשום כך מפרש רש"י, שלמרות זאת לא יהיה הבדל בפרט זה, וגם כאשר „הנני גורש מפניך“ לא יגורשו שש האומות האחרות מן הארץ, מבלי שתהיה להם מלחמה עם ישראל, אלא רק הגרגשי – בדיוק כמו במקרה של „ושלחתי לפניך מלאך“.

אך הסבר זה אינו כל כך חלק, כי: א) החידוש, ששש האומות לא ילכו מעצמם אף כאשר „פני לכו“⁷, אינו מופיע בדברי רש"י. הוא רק מבהיר מדוע אין הפסוק מונה את הגרגשי – ואת זאת מבינים בקל וחומר מדברי רש"י לפני כן, ש„גרגשי עמד ופנה מפניהם“.

ב) אילו היה נאמר בפסוק שבני ישראל ילחמו וינצחו משום שהקדוש ברוך הוא ילך אתם, מובנת כוונת הפירוש: למרות ש„ילך נא ה' בקרבנו“⁸ בכל אופן יהיה צורך להלחם נגד שש האומות, ורק הגרגשי יסתלק מעצמו. אבל בפסוק „הנני גורש מפניך את האמורי...“, אין מדובר כלל על מלחמה, ויותר מכך – מלשון הפסוק משתמע בפשטות שמדובר כאן על אופן טוב יותר של כיבוש: „הנני גורש מפניך“ – ולפי האמור לעיל יוצא, שפירוש זה סותר את המעלה של „הנני גורש מפניך“, כי גם כאן רק „גרגשי עמד ופנה מפניהם“?

ג. שש אומות במקום שבע

תמיהה זו אף מתגברת:

(5) לה, יא.
(6) משכיל לדוד שם.
(7) לג, ד.
(8) לד, ט.

כלום – היא רק מקבלת מהמדות שמעליה – וכאשר בטל הרע של שש המדות של הקליפה, בטלה מאליה בחינת המלכות דקליפה⁴¹.

המשמעות של מלכות דקליפה בעבודה הרוחנית היא הדרגה של מחשבה דיבור ומעשה בענינים של „לעומת זה“, וכאשר מתקנים את שש המדות (את מדת החסד – שלא תהיה אצלו אהבה זרה ותאוות; את מדת הגבורה – לבטל את הכעס וכדומה, וכך גם לגבי שאר המדות הרעות), הרי אז אין מלכתחילה אפשרות למחשבה דיבור ומעשה של „לעומת זה“. כי המחשבה הדיבור והמעשה הם במהותם „לבושים“ ותוצאה של המדות – האדם חושב, מדבר ומבטא במעשה את אשר מדותיו (רגשותיו) חפצות ומחייבות.

אך ההשפעה וה„בירור“ של מלכות דקליפה יכולים להיעשות באופן, שאף לפני זיכרון המדות הרעות, כובש האדם את יצרו כך שמדותיו הרעות לא יתבטאו אצלו במחשבה, דיבור ובמעשה.

בדומה לעבודתו הרוחנית של הבינוני⁴², אשר אצלו ה„רע שבחלל השמאלי“ הוא „בתקפו כתולדתו להתאוות תאוה לכל תענוגי עולם הזה .. ולא נדחה ממקומו כלל“, אך הוא מתגבר ושולט על הרע כך שלא יתבטא במחשבה בדיבור ובמעשה.

יא. שני אופנים לגירוש הגרגשי

וזהו ההבדל בין שני פירושי רש"י אלו:

בפירוש הראשון מדובר על הסדר הקבוע בכניסה לארץ ישראל – כיבוש ו„בירור“ שבע האומות, המדות הרעות, והסדר בכך הוא „וגרשתי את הכנעני...“ – צריך תחילה לגרש את שש האומות – „לברר“ את המדות, ואז „הגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו“⁴³, בחינת ה„מלכות“ בטלה מאליה – המחשבה, הדיבור והמעשה, שבהם מתבטאות שש המדות הרעות.

(41) ולע"ע לא מצאתי פי' ענין זה בספרי קבלה שלפניו ולא בדרושי רבותינו נשיאינו. וצ"ע וחיפוש.
(42) תניא פי"ב י"ג.
(43) ולהעיר שבקה"י שם מביא הגירסא (מתאים לביאורו, ככפנים): וע"כ ארו"ל גרגשי פנה מאליו.

ואילו בפסוק השני אין מדובר על סדר הכניסה לארץ ישראל, כלומר, על כיבוש ובירור שבע האומות, המדות אלא מדובר על הציוויים והאזהרות לישראל, והעבודה של התורה והמצוות מתבטאת בראש ובראשונה ב„המעשה אשר יעשון“ וב„אלה אשר לא תעשינה“ – אופן התנהגות האדם במחשבה, דיבור ובמעשה.

ולפיכך אי אפשר לומר כאן ש„גרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו“, כי „ו' אומות יש כאן“ – הרע של שש המדות דקליפה הוא „בתקפו ובגבורתו בחלל השמאלי כתולדתו“⁴⁴, אלא ש„הגרגשי עמד ופנה מפניהם“, כלומר, עבודתו נעשית באופן שהלבושים של המחשבה הדיבור והמעשה מנותקים מן המדות הרעות, גם זה נובע מה„יתרון והשליטה“ של בחינת החכמה של ה„נפש האלקית שבמוח“, המאפשרת את דחיית ה„סכלות“ של ה„קליפה וסטרא אחרא שבחלל השמאלי“, כפי שמבואר בהרחבה בתניא⁴² לגבי הבינוני – ולכן נאמר על כך „עמד ופנה מפניהם“ – הוא נדחה מפני „אור קדושת הנפש האלקית“.

ומכיון ש„ו' אומות יש כאן“, צריך להיות „שמוך לך“ – שמירה מיוחדת שהמדות הללו לא תשפענה על המדה השביעית – על לבושי הנפש ואיברי הגוף, כדלעיל.

והעבודה הרוחנית של זיכוך כל שבע המדות מהווה הכנה והכשרה לכיבוש של כל עשר האומות – כולל כתר חכמה בינה⁴⁵, אשר יהיה בפועל בגאולה האמיתית והשלמה, שאז גירש את ארץ שבע העממין, וכן את הקני הקניזי והקדמוני⁴⁶ – ארץ ישראל השלמה – „ירחיב ה' אלקיך את גבולך“⁴⁷ – בקרוב ממש על ידי משיח צדקנו.

(משיחת ש"פ ויק"פ תש"מ)

(44) שם פי"ג (יה, ב).
(45) ראה סידור שם ובארוכה ד"ה אל תצר שם. אה"ת נצבים (דברים כרך ג) ע' א"רכב.
(46) כנאמר בברית בין הבתרים (טו, טז) יט ובפרש"י. ב"ר שם (פמ"ד, כג). פרש"י שופטים יט, ח. ירושלמי קידושין פ"א ה"ח. רמב"ם הל' רוצח פ"ח ה"ד.
(47) שופטים שם.

יחי אדונונו מזרנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד

כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם". אך לאמיתו של דבר חלים ציוויים אלו גם כלפי הגרגשי, ובמיוחד משום שבעת הציווי הוא היה יושב הארץ³³, והדבר לא נתבטל גם לאחר מכן³⁴. לפי זה מובן מה שנאמר במשנה תורה³⁵ „ונתנם ה' אלקיך לפניך והכיתם החרם תחרים ולא תתחתן בהם.. מזובחותיהם תתוצו...“ גם לגבי הגרגשי³⁶. ואין לפרש בדוחק שהציוויים אמורים כלפי הגרגשי רק לפני ש„עמד ופנה“³⁷, או כלפי הגרגשים שנותרו מפוזרים בארץ ישראל בין שש האומות האחרות³⁸.

ט. בריחת הגרגשי – לפני ואחרי „וגרשתי“

מיינה של תורה בפירוש רש"י:
שני הניסוחים שבפירוש רש"י, „והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו“, ו„כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם“ עוסקים, לכאורה, בשתי

33) ובפרט ע"פ מ"ש באברנאל שהציוויים באים בהמשך לזה ש„הנני גורש מפניך“ שלכן אין ראוי שישראל יכרות ברית עמם ג'ו. וע"פ מ"ש לעיל הערה 27 שגם זה שעמד ופנה מפניהם אפשר שיוכלל ב„הנני גורש מפניך“.
34) וכדיוק לשון רש"י „עמד ופנה מפניהם“ (וכ"כ גם בפעם הא', רק מוסיף „מאליו“, כנ"ל). ולא כתב „עמד ופנה מאליו“ (ע"ד הלשון בוי"ק שם. במדבר' תנחומא שנמנו לעיל הערה 4, או כהגירסא בדפוס שני הנ"ל הערה 18).
וע"פ מובן שגם בנוגע לארצו חלו קניני וגדרי כיבוש מלחמה, כי ה' מתמה' יראת מלחמה (ראה לקו"ש שם ע' 104.
ה' רבינו דוד בונפיל שם). ואולי י"ל שזהו גם החילוק בין לשון רש"י להלשון בירושלמי „גרגשי פנה והאמין לו להקב"ה“ (וע"ד תנחומא שם), שמשמע קצת שהאמין להקב"ה שהארץ נתנה לבניו. וא"כ לכאורה אין לומר ע"ז שה' כיבוש (מלחמה), משא"כ לפרש"י „עמד ופנה מפניהם“.
35) ואתחננו ז, ב ואילך.

36) שם ז, א. וראה שופטים כ, טז"ו. ובפרש"י שם, יז: כאשר צוך לרבות את הגרגשי. ולהעיר מצפ"ג ע"ה" שופטים כ, טז: ר"ל כי בני אפריקא אף שהם רחוקים אסור מחמת גרגשי, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל וכן.. ושם, יז בפ"ה הספרי „כאשר צוך ה"א לרבות הגרגשי: ר"ל אם הלך אל אפריקא .. ונלחם צריך להחרים. ועיין תוס' מגילה דף יב, ב ד"ה דאיגרייה.

37) ראה משכיל לדוד שופטים שם. ולהעיר מביאור הר"פ פערלא שם.

38) דבק טוב ושפ"ח שופטים שם מלאכת הקודש (על פרש"י) פרשתנו כאן.

תקופות שונות: לפי הפירוש הראשון „ששה אומות הן (ווא"ו המוסיף) הגרגשי עמד ופנה מפניהם“ נראה שהפעולה „וגרשתי“ השפיעה על שש האומות, ומוסיפים על כך – ולאחר מכן, כאשר הגיעו אחר כך לגרגשי, ש„הגרגשי עמד...“ בביטוי „כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם מודגש שהיה זה לפני „הנני גורש מפניך“. וכפי שמובן ממשטות הלשון: „ששה אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם“, הוא כלל לא נכלל ב„הנני גורש מפניך“. ובפשטות, כך היה סדר הארועים למעשה, ש„הגרגשי עמד ופנה...“, אף לפני שבני ישראל נכנסו לארץ ישראל ונלחמנו כנגד שש האומות. ויש לומר שאין זו מחלוקת לגבי המציאות: רובו של הגרגשי ברח בתחילה, ומיעוטו, שהתערב בין שש האומות, פנה לאחר מכן. ואין כאן המקום להאריך בכך.

י. הגרגשי – מחשבה דיבור ומעשה דקליפה

החסבר לכך בפנימיות העיניים הוא:

ידוע³⁹, ששבע האומות „הכנעני האמורי...“ מסמלות את שבע המדות הרעות שהן זה לעומת זה כלפי שבע מדות הקדושה: הכנעני הוא חסד דקליפה, החתי – גבורה, וכדומה. ומשמעותו של כיבוש שבע אומות היא העבודה הרוחנית של כיבוש ו„בירור“ שבע המדות הרעות, כאשר כל אומה מסוימת היא מדה הנוגדת למדה המקבילה לה שבצד הקדושה.

ומבואר בספרים⁴⁰ לגבי מהותו של ה„גרגשי (פנה מאליו)“, שהגרגשי הוא בבחינת מלכות של הקליפה, שכאשר „מבררים“ ומתקנים את שש האומות – הכנעני וכו' – מתבררת ומתלבנת מדת המלכות מאליו. כי המלכות היא בבחינת נוקבא דקליפה, שלית לה מגרמה

39) ראה תו"א צט, סע"א. סידור (עם דא"ח) קפט, ב. ד"ה אל תצר את מואב לכ"ק אדמהאמ"צ (מאמרי אדמהאמ"צ דברים ח"א ס"ע ד ואילך. וש"ג). ד"ה החלצו תרנ"ט פ"ג. ושם „דו' אומות הכנעני והחתי כו' הם בהו"מ פריטות כו' כנעני חסד חתי גבורה כו' כמ"ש בספר קה"י“. ראה שם בערכם אמורי יבוס כנעני כו'.

40) קה"י ע' גרגשי.

אם לדעת רש"י צריך להבהיר בפשוטו של מקרא, מדוע מונה הפסוק רק שש אומות, כאשר ידוע⁸ שיש שבע אומות – צריך היה רש"י לפרש זאת בפעם הראשונה שבה מונה התורה רק שש אומות, או לפחות לפרש זאת לפני כן: הרי אנו רואים תופעה זו מספר פעמים לפני כן בחומש שמות: פעמיים בפרשת שמות⁹ ופעם אחת בפרשת משפטים¹⁰ – ושם אין רש"י מפרש דבר!

לגבי פרשת משפטים ניתן לתרץ, שרש"י אינו מסביר זאת שם, כי מיד בתחילת הענין נאמר שם¹¹ „הנה אנכי שולח מלאך לפניך“, ורש"י מפרש: „כאן נתברשו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך“¹², ואמירה זה היא בפרשתנו, כאשר הקב"ה אמר לאחר חטא העגל, „ושלחתי לפניך מלאך... כי לא אעלה בקרבך...“. וכיון שנאמר שם שהדברים יובהרו לאחר מכן, בפרשתנו, מסתמך רש"י על כך שגם פרט זה, שהתורה מונה שש אומות בלבד, יובהר מאוחר יותר בפרשתנו¹³.

אך הדבר אינו מובן בשתי הפעמים המופיעות בפרשת שמות, שבהן מונה התורה שש אומות בלבד, ומשמיתה את הגרגשי – מדוע אין רש"י מבאר זאת¹⁴ שם¹⁵.

8) בפרש"י בתחלת פ' עה"ח.
9) ג, ת. יז.
10) כג, כג.
11) שם, כ.
12) פרשתנו לג, ג.
13) וראה שוה"ג להערה 15.
14) משא"כ בכמה פסטי המקרא ראה ראב"ע ורמב"ן שמות שם, ח (וא' מתירוצי הרמב"ן הוא זה שרבותינו אמרו הגרגשי פנה). וראה מדרש לקח טוב שם. ועוד.
15) בפ' בא (יג, ה) מונה הכתוב רק חמשה אומות, ופרש"י: „אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל ד' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם, ואחת משפחת כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני“ – ולכאורה הו"ל לרש"י לפרש כן לפני בפ' שמות. אבל יש לומר דפירוש זה אינו מתאים (כ"כ) כשהכתוב מונה ה' אומות ושירר רק חדא, בלשון חז"ל (סוכה נד, סע"א. וש"ו) מאי שירר דהאי שירר. אלא שעדיין צ"ע (כבפנים): למה מתרץ רש"י מה שמנה הכתוב רק חמשה עממין בפ' בא, ולא תי' למה מנה הכתוב (בפ' שמות) רק ה' אומות?

(* דלא נברא"ס שם. ומה שהביא מפ' משפטים (הנ"ל) שהוכיח כל הששה והניח הגרגשי לבדו בכלל הכנעני – ראה לעיל בפנים, ש"י שרש"י סמ"ח ע"ג ע"ג פירושו בפרשתנו (שלא מנה גרגשי כי גרגשי עמד ופנה).

ד. הבדלי ניסוח בפירושי רש"י
כן יש להבין את ההבדלים בניסוח בין שני פירושי רש"י שבפרשתנו:

א) בפעם הראשונה אומר רש"י „ששה אומות הן“¹⁶, ואילו בפירוש השני הוא אומר „ו' אומות יש כאן“¹⁷.

ב) בפירושו בפעם הראשונה – „והגרגשי“, ובפירושו בפעם השני – „כי הגרגשי“.

ג) בפירושו בפעם הראשונה הוא מסיים „(מפניהם) מאליו“, ואילו בפעם השני הוא משמיט מילה זו¹⁸.

ד) בפעם הראשונה מצטט רש"י מן הפסוק את המילים „וגרשתי את הכנעני...“, ואילו בפעם השני הוא מצטט רק את המילים „את האמורי וגו'“ (ולא – „הנני גורש מפניך“).

ה. האומות עצמן, או ארצותיהן?

ההבדל בין הפסוקים שבפרשתנו לבין הפסוקים שבפרשת שמות (ופרשת בא), שגם בהם מוזכרות שש האומות בלבד, הוא, בפשטות:

בפרשת שמות אין מדובר על שש האומות כשלעצמן, אלא על ארצן – הקדוש-ברוך-הוא מבטיח להוציא את בני ישראל ממצרים ולהביאם „אל ארץ טובה ורחבה, אל ארץ זבת חלב ודבש, אל מקום הכנעני והחתי והאמורי והפריזי והחוי והיבוס“, „ואמר אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ הכנעני... אל ארץ זבת חלב ודבש“.

ולכן לא קשה לפי פשוטו של מקרא מדוע אין מפרטים את כל שבע האומות – כי הדבר מובן מן המשמעות הפשוטה של הפסוק: התורה מקדימה ומדגישה „אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש“, ולכן יש לומר שמוזכרות רק אומות אלו, ולא הגרגשי, כי¹⁹ מעלה זו של

16) בדפוס שני ליתא תיבת „הן“, אבל כ"ה בכל הדפוסים וכת"י רש"י (שתח"י). ובדפוס א' וכמה כת"י רש"י (שתח"י) „הם“.

17) ובדפוס שני ובא' מכת"י רש"י (שתח"י) „יש כאן ו' אומות“.

18) בדפוס שני וכת"י רש"י הנ"ל בפעם הא': ופנה להם מאליו, ובפעם הב': ופנה להם את ארצו. ובדפוס שני: ופנה לארצו.

19) ויש לומר בב' אופנים: א) שגם להמסקנא כ"ה הפירוש בפשטו בפ' שמות (לדעת רש"י). ב) לאהרי שמפרש בפרשתנו שהגרגשי עמד ופנה – י"ל שזהו גם הטעם שהכתוב לא הוכיח גרגשי בפ' שמות.

„והגרגשי – עמד ופנה מפניהם מאליו“²⁵.

לעומת זאת מופיע ענין גירוש האומות בפסוק השני בהמשך לנאמר לפני כן „שמר לך את אשר הנני מצוך היום...“²⁶, ובהקדמה לציוויים הבאים – „השמר לך...“ כלומר, התורה אינה מתכוונת כאן כל כך לתאר את דרכו של הקב"ה בגירוש האומות, אלא הגירוש מוזכר כאן כמבוא לציוויים על ישראל – ולכן מובן, שכאן מתעוררת השאלה (לא כשאלה שלעיל, כיצד התפטרו מן הגרגשי, אלא): מדוע אין התורה מזכירה כאן את הגרגשי, והרי הציוויים שלאחר מכן אמורים לגבי כל שבע האומות, כולל הגרגשי?

אי אפשר להשיב, שכיון שנאמר כאן „הנני גורש מפניך“, וזה עתה למדנו ש„גרגשי עמד ופנה מפניהם“, לפיכך יכולה התורה שלא למנות את הגרגשי, כי:

(א) הסבר זה עצמו קשה: מדוע אכן מופיע בפסוק זה הביטוי „הנני גורש“ שאיננו יכול לכלול את הגרגשי? והרי כוונת הפסוק כאן היא בעיקר לגבי האזרחות והציוויים האמורים כלפי כל האומות – ואם כך צריך היה להופיע בפסוק זה ביטוי המתאים גם לגרגשי?

(ב) ועיקר: בענינו מתאים יותר הביטוי „גורש מפניך“ גם לגבי הגרגשי. בפסוק הקודם „וגרשתי את הכנעני...“ מובן מדוע המילה „וגרשתי“ משמטיה ואינה כוללת את הגרגשי – כי שם הוא המקום העיקרי שבו מדברת התורה על החידוש ועל ענין הגירוש של האומות, ולכן לא מתאים לכלול את הגרגשי בגירוש של שש האומות, כי אז יחשבו, שגם אצל הגרגשי היה הגירוש באותו אופן – באמצעות מלחמה וכדומה. לעומת זאת בפסוק השני מוזכר גירוש האומות

(25) והכתוב ביהושע כד, יא: וילחמו בכם בעלי יריחו גו' וחשיב גם הגרגשי, כבר תירצו ע"פ פרש"י שם: שכל אחד מהמלכים ההם ה' לו חלק מה ביריחו. או ששם נתקבצו מכל האומות אבל כללות עם הגרגשי פנה והלך.

(26) בראב"ע כאן: שמר לך, לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל על דרך כו' ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך וזאת הפרשה דומה לפרשת הנג אכני שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה. ועד"ז הוא באברבנאל כאן.

(29) והיינו הענין ד"פ תכרות ברית, אבל זה ד"א. את מנחותם תתצון גו' פשוט שחל גם על המנחות דגרגשי. ובדלא כדברי החינוך (מצוה צג, תכה, תקכה. ועד"ז

רק בדרך אגב, כהקדמה, כדלעיל. ולאחר שכבר ידוע לפני כן שהגרגשי „פנה מפניהם“ מתאים להתבטא בלשון גירוש – „הנני גורש...“ גם לגבי הגרגשי. כי גירוש האומות על ידי הקב"ה יכול להתבצע במספר אופנים, כולל נתינת אימה ופחד בלבם, עד אשר יברחו מעצמם.²⁷

ז. הגרגשי אינו מ„יושב הארץ“

לפיכך מציין רש"י, שהסיבה לכך שכאן מפורטות רק שש אומות, ללא הגרגשי, היא משום – „ו' אומות יש כאן“. רק שש אומות אלו היו יושבי הארץ (בשנת הכניסה לארץ) – ובכך מובן מדוע נאמרו הציוויים שבהמשך הפרשה – „פן תכרות ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה...“ כי את מנחותם תתצון...“ – רק לגבי שש אומות ואלו²⁸, כי לגבי הגרגשי אין הכרח לצוות – „כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם“, ולשון רש"י „כי הגרגשי...“ – ולא כבפסוק הראשון „והגרגשי“, הוא מדויק, כי בענינו זוהי הסיבה לכך שהציוויים כאן אינם אמורים לגבי הגרגשי.

לפי זה גם מובן מדוע אין רש"י אומר בפירושו בפעם השנייה „עמד ופנה מפניהם מאליו“: אין כאן חשיבות לפרט אם היה זה מאליו או לא, אלא חשוב עצם הענין ש„עמד ופנה מפניהם“, ומשום כך לא נכלל בגדר „יושב הארץ“ כאשר „אתה בא עליה“.

ח. לפי ההלכה, חלים הציוויים

גם כלפי הגרגשי

מהענינים הנוגעים להלכה שניתן להסיק מפירושו רש"י זה:

כיון ש„גרגשי עמד ופנה מפניהם“ ובעת הכניסה לא היה בין יושבי הארץ, יש לברר אם האזרחות והציוויים האמורים בהמשך הפרשה²⁹ חלים, לפי ההלכה, גם כלפי הגרגשי³⁰,

(27) וכהדגשת הכתוב „הנני גורש מפניך“ שמתאים לכאורה ע"ז שעמד ופנה מפניהם – ראה מדרש לקח טוב כאן. (28) בראב"ע כאן בפי' הקצר: ויאמר הגאון כי תחסר מלת וגרשמתו. כי איך יצוה על ישראל והדבר תלוי בשם. ואין לנו צורך רק טעמו אני אגרש אותם מעט מעט ובין כך ובין כך אל תכרות אתה להם ברית. וכי"כ בפשטות ע"פ פירוש רש"י בפש"מ.

(29) והיינו הענין ד"פ תכרות ברית, אבל זה ד"א. את מנחותם תתצון גו' פשוט שחל גם על המנחות דגרגשי.

(30) ודלא כדברי החינוך (מצוה צג, תכה, תקכה. ועד"ז

ובמיוחד במקרה שבני הגרגשי שבים לארץ ישראל: האם מועד הכניסה לארץ הוא המכריע, ומשום שאז לא היה הגרגשי יושב הארץ, הרי אזרחות אלו אינן חלו³¹ כלפיו מלכתחילה: או שמא מועד אמירת הציווי הוא המכריע, ומשום שאז היה הגרגשי יושב הארץ, חלים עליו ציוויים אלו, ובמיוחד אם הוא שב לארץ ישראל, ובני ישראל מוזהרים גם כלפיו בכל האזרחות הללו.

מניסוחו המדויק של רש"י כאן „ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם“ מובן³² שהציווי נאמר רק לגבי שש האומות, משום שלמעשה היו שם רק הללו – „יש כאן

מדברי הרמב"ם הל' ע"ז רפ"י. הל' מלכים פ"ה ה"ד. ובסמ"צ שלו מ"ע קפו, מל"ת מח"ט) דמשמע שכל המצות דלא תכרות להם ברית, החרם תחרם, לא תח' כל נשמה – הוא בנוגע לכל ל' האומות, ולא רק בעת מלחמה כי"כ בכל זמן „ובכל מקום שנמצאם“, וראה פרש"י, תוס' ותוס' שאנן סוטה לה, סע"ב וא"ך. מנ"ח מצוה צג. ביאור הר"פ פערלא לסמ"צ רס"ג ל"ת ג"י"ד (כא, א"ב). וראה לקו"ש ח"ד ע' 84 (בשיטת רש"י ע"ד הפשט) בנוגע לא תח' כל נשמה. ואכ"מ. (31) ואולי י"ל דנפק"מ גם בנוגע לארץ הגרגשי, אם הרי גדר כיבוש מלחמה. ולכאורה באם בעת הכניסה אינו (נק) יושב הארץ, לא חל על ארצו הגדר דכיבוש הארץ. ועוד דלא הייתה מלחמה (כ"א – הפקר? ולהעיר מסנה' צא, א*). ואולי י"ל דנפק"מ להלכה עפ"מ"כ הרמב"ם הל' ביהוב"ח ספ"ז. וראה לקו"ש [המתורגם] ח"ט ע' 114.

ועפ"ז מובן לכאורה (ע"פ אופן הב' דלעיל הערה 19) זה שבפ' שמות כששמדורב בנוגע לארץ ישראל אין הכתוב מוזכר והגרגשי רק ששה אומות, כי מכיון שהגרגשי עמד ופנה לפני בואם של ישראל, לא קנו בני"א ארצו בגדר כיבוש מלחמה ממש, ולכן לא נק' ארץ הגרגשי**, משא"כ בשאר אומות שכבשו הארץ מהם, דהיינו שגוברים ונוצחים היפך רצון האומה.

(32) אף דפשוטו „כאן בכתוב“, שינוי הל' מבפ' השני מרמז עכ"פ – כאן בארץ (על' המדובר בכתוב).

(* ראה פתח עינים (להחיד"א) לסנהדרין (שם) דמיישב עפ"ז קושית הבאר שבט ותורת חיים (שם מה שבאר בני אפריקי לדון עם ישראל על א"י. והרי קנורו בקנין כיבוש מלחמה) וראה ח"י רבינו דוד בתפיל' שם (דפס מחדש בס' סנהדרין גדולה – ירות"ו תשכ"ח) ובהנהגת שם. צפנ"ג שם. ולהעיר מפתחו פ"ח פ"א. (** אבל להעיר ממכילתא. תנחומא. יל"ש ובמד"ב (הג"ל הערה 4) דלפי שכתנו עמד ופנה לכן נקרא הארץ על שמו. אבל שם ה"ז ענין של כות – „וכה נענו“. ובפשטות אין הכוונה שם לשלש שאר' האומות (ראה מפרשים שבהנהגה ה"ז). כ"א כמ"ש בפ' מהר"ו לבמד"ב שם. דשאלת המדרש שמאחר שהארץ מעולם ירושתו יראו כל' למה קורא אותה בשאר מקומות בשם ארץ נענו“.

ארץ ישראל קיימת בעיקר במקומם של הכנעני וגו'²⁰ – רק במקומם של שש²¹ האומות הללו²². ואילו בפרשתנו אין מדובר על ארצן של האומות, אלא על הגירוש והמפלה של האומות²³ עצמן²⁴: „ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני...“ – ולכן צריך רש"י להבהיר מדוע אין מוזכר גירושו של הגרגשי.

ו. „הנני גורש...“ הקדמה לציוויים הבאים

אך בענין זה עצמו יש הבדל בין הפסוק הראשון לבין הפסוק השני – והבדל זה נרמז במילים שמצטט רש"י מן הפסוק:

בפסוק הראשון מצטט רש"י את המילים „וגרשתי את הכנעני...“ – שם מסופר על מסירת האומות על ידי הקב"ה לידי בני ישראל – הוא יגרש את הכנעני וכו' – ומיד דרוש הסבר: התורה מפרטת כאן רק שש אומות – וכיצד התפטרו בני ישראל מן האומה השביעית, מן הגרגשי? מבהיר רש"י: „ששה אומות הן“ – שהפעולה „וגרשתי“ אכן אמורה רק לגבי שש אומות, והשביעית –

(20) ועד"ז מ"ש הרמב"ן שמות שם. ואין רש"י צריך לפרשו כי מפורש ומודגש בפסוק בהקדמה כנ"ל.

(21) ובכל אופן צ"ע (ובפרט לפי פירושו בפ' בא) מפרש"י משפטים (כג, כח): והחתי והכנעני הם ארץ סיוחן ועוג. פרש"י שופטים (יח, ב): ושל סיוחן ועוג שני עממין אמורי וכנעני. וראה שלח יג, כט. יד, כה. מה. ואולי היו בב' צידי הירדן, וכמובן מרמב"ן שאם הם לענין אמורי. וראה נחלת יעקב לפ' בא שם. ואכ"מ.

(22) ועפ"ז מובן מה שהוצרך רש"י לפרש בפ' בא כשהכתוב מונה ה' אומות – כי גם שם מדובר (לא בנוגע האומות עצמן, כ"א) ע"ד (ביאת בני"ל) ארצם – „וה' כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני גו'“, וגם מסיים במעלות הארץ „אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש“ – ובמילא קשה: למה מונה כאן הכתוב מהב' פעמים בפ' שמות, ומונה ה' אומות? ועד"ז מותר רש"י „כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם“. וראה הרמב"ן ומפרשי רש"י שם.

(23) ועד"ז ביהושע ג, יוד: והוריש יוריש מפניכם את הכנעני גו' ואת הגרגשי.

(24) ועד"ז בפ' משפטים, אף שמתחיל „והביאך אל האמורי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוס“, מסיים – „והחכדתיו“. וכי"ה בפסוק כב שם, וכן ממשך שם בפסוק כז וא"ך.

או י"ל דמכיון דמדגיש בהפסוקים שם (כט, ל וא"ך), לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהי' הארץ שממה גו' מעט מעט אגרשנו מפניך גו', יש מקום לומר, שזה שהשמטו והגרגשי בתחלת הענין (כג, כג) הוא מפני ששאר האומות כבשו תחלה וכמ"ש הרמב"ן בפ' שמות שם. וראה ראב"ע שם.